

ДО ПИТАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ УЧАСТІ СУДДІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: PROS AND CONS

Глинська Н. В., Клепка Д. І.

ВСТУП

3 24 лютого 2022 року Україна опинилась у екстремальних умовах. Постійні масовані ракетно-бомбові обстріли, блекаути, загрози окупації певної території тощо безумовно вплинули на усі сфери суспільного життя. Позначене відобразилось й на системі відправлення правосуддя. Однак навіть в умовах воєнного стану конституційне право людини на судовий захист не може бути обмежено. Тож вирішення питання здійснення правосуддя в екстраординарних безпекових умовах здійснюється кількома шляхами. *По-перше*, відбулися зміни у територіальній підсудності справ. Законом України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено, що у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів¹. Позначене у більшості стосується суддів, що знаходились на територіях, що наразі є тимчасово окупованими або на територіях, на яких проводяться активні бойові дії. *По-друге*, окремими суддями проводились судові засідання у приміщеннях інших суддів на підставі тлумачення ч. 8 ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», якою передбачено, що судові засідання проводяться виключно в спеціально обладнаному для цього приміщенні суду – залі засідань, яке придатне для розміщення сторін та інших учасників судового процесу і дає змогу реалізовувати надані їм процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки, яка дає підстави для висновку, що ця зала засідань не обов'язково має бути у приміщенні того суду, куди призначено суддю.² *По-третє*, з'явилась практика дистанційного відправлення правосуддя. Другого березня Рада суддів України прийняла рекомендації щодо роботи суддів в умовах воєнного стану у якому опосередковано закріплюється можливість виконання своїх повноважень суддями дистанційно. Зокрема, у рекомендаціях йдеться про таке: «Усіх доступних працівників, по можливості, перевести на дистанційну роботу»; «Рекомендувати працівникам судів та суддям, які не

¹ Цветкова К. Які суди зміни підсудність на час воєнного стану?. GOLAW. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/yaki-sudi-zminili-pidsudnist-na-chas-voennogo-stanu/> (дата звернення: 15.03.2023)

² Оперативний моніторинг: правосуддя в умовах війни: моніторинговий звіт за 2022 р. / ред. к.ю.н. Олійник О.М.Київ: Міністерство юстиції України. Директорат правосуддя та кримінальної юстиції, 2022. 188 с. URL: <https://2022.uba.ua/wp-content/uploads/2022/07/om-pravosudnya-v-umovahvijny.pdf> (дата звернення: 25.09.2022)

можуть здійснювати свої повноваження, в тому числі дистанційно, подавати заяви про відпустку (в тому числі і за власний рахунок), керівництву судів оперативно ці заяви задовольняти»; крім того, абзац 2 п. 10 закріплює положення відповідно до якого «У разі, якщо провадження розглядається колегіально і колегія суддів не може зібратись в одному приміщенні, то допустимий розгляд справ з різних приміщень судів, в тому числі з використанням власних технічних засобів»³.

Реакцією на такі рекомендації Ради Суддів України стало запровадження дистанційної форми роботи суддів та працівників апаратів судів. За повідомленнями у ЗМІ, дистанційну форму роботи було запроваджено й у Верховному Суді. Варто відмітити, що відправлення правосуддя «онлайн» (з дистанційною участю суддів із використанням власних технічних засобів) є дискусійним питанням як серед правників так й у суддівській спільноті. Яскравим прикладом зазначеного є той факт, що до ВРП вже надходять скарги щодо дистанційної форми роботи суддів із проханням притягнути їх до дисциплінарної відповідальності.

І останньою формою практики судів було суто відкладення розгляду справ. Адже серед рекомендацій Ради суддів України щодо відправлення правосуддя під час воєнного стану є пункт про відкладення судьями розгляду справ (за винятком взяття під варту та продовження строків тримання під вартою) та зняття їх із розгляду через неможливість великої кількості учасників прибути до суду з огляду на небезпеку для їхнього життя. Втім, як говорить відома правова максима «Відкладене правосуддя – це відмова у правосудді» (*Justice delayed is justice denied*).

Тож в «турбулентних» умовах функціонування судової системи в Україні доцільним є перегляд балансу у зваженні атрибутивних вимог до здійснення правосуддя та його дієвості з урахуванням світових трендів діджиталізації та прийняття необхідних законодавчих рішень. Адже з урахуванням імперативного методу правового регулювання в царині кримінального провадження формат застосування режиму відеоконференції має визначатися саме законом. У зв'язку з цим вважає доцільним дослідити питання дистанційної участі судді у судовому провадженні в кримінальному процесі, окреслити актуальність та переваги такої форми участі судді в процесі та визначити можливі ризики щодо забезпечення верховенства права та справедливого судового розгляду за таких умов.

³ Рекомендації щодо роботи суддів в умовах воєнного стану: Рішення Ради суддів України від 2 березня 2022 р. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення: 25.09.2022)

1. Генеза онлайн правосуддя: застосування відеоконференцз'язку у кримінальному провадженні

Можливість звернення до систем відеоконференцз'язку (далі – ВКЗ) затверджена в низці міжнародних документів таких, як : Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах (20 квітня 1959 р.); Додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах (17 березня 1978 р.); Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах (8 листопада 2001 р.); Римський статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року; Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.); Конвенція ООН проти корупції (2003 р.); Декларація про взаємодію та заходи у відповідь: стратегічні союзи в сфері попередження злочинності та кримінального судочинства, Доповідь Азіатсько-тихоокеанської регіональної підготовчої наради до 11-го Конгресу ООН щодо попередження злочинності та кримінального правосуддя (11-й Конгрес ООН щодо попередження злочинності та з кримінального правосуддя 2005); Доповідь Регіональної підготовчої наради країн Латинської Америки та Карибського басейну до 11-го Конгресу ООН щодо попередження злочинності та кримінального правосуддя⁴ та ін.

При цьому у всіх міжнародно-правових актах передбачається сама можливість використання засобів зв'язку, але проведення процесуальних дій з використанням засобів зв'язку та використання цих результатів в процесі доказування визначається внутрішнім законодавством держав⁵.

Щодо національного законодавства, то звернімося до короткого дослідження становлення дистанційного правосуддя в кримінальному процесі України.

Можливість здійснення процесуальних дій у режимі ВКЗ під час судового провадження (дистанційне судове провадження) закріплена законодавцем з моменту прийняття чинного КПК України. Так, ч. 1 ст. 336 КПК передбачається, що судове провадження може здійснюватися у режимі ВКЗ під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження), у разі: 1) неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження в судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; 2) необхідності забезпечення безпеки осіб; 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності судового провадження;

⁴ Гловюк І.В., Дроздов О.М. Проведення судового засідання у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні: доктринальні та практичні проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2023. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/104.pdf (дата звернення: 15.03.2023)

⁵ Відеоконференція у кримінальному провадженні: науково–методичні рекомендації / Цуцкірідзе М.С., Тетерятник Г.К., Бурлака В.В., Мудрецька Г.В., Гайду С.В. та ін. Одеса: Одеський держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 13.

5) наявності інших підстав, визначених судом достатніми. Зазначена норма передбачає можливість здійснення дистанційного судового засідання не лише під час судового провадження, а й під час досудового розслідування у судовому контрольному провадженні.

Поштовхом до перегляду моделі здійснення дистанційного судового провадження стала пандемія Covid-19. З метою попередження поширення коронавірусної інфекції в низці процесуальних кодексів було запроваджено можливість участі сторін у судових засіданнях дистанційно, за допомогою відеоконференції, у тому числі використовуючи й власні технічні засоби. Однак на відміну від господарського, цивільного та адміністративного процесів, участь у судовому засіданні в дистанційному форматі (поза межами приміщення суду за допомогою власних технічних засобів учасників) в кримінальному процесі не передбачено. І хоча ст. 336 КПК не містить прямої заборони щодо використання власних технічних засобів учасниками кримінального провадження поза межами приміщення суду, судовою практикою позначена стаття тлумачиться саме у такий спосіб (див., наприклад, постанова Верховного Суду від 1 грудня 2021 року, справа № 760/15429/20). Тож відповідно до чинного КПК дистанційний судовий розгляд існує у так би мовити «гібридному» стані, що передбачає використання ВКЗ виключно з приміщення суду.

Поштовхом для нового етапу еволюції дистанційного судового розгляду у кримінальному провадженні *de facto* (оскільки *de jure* модель дистанційного судового провадження наразі не змінена) стало повномасштабне вторгнення рф на територію України. Адже обставини вимагали запровадження додаткових заходів забезпечення безпеки як учасників кримінального провадження, так і працівників апарату судів та суддів. У відповідь на такі виклики Рада суддів України розробила вже згадувані рекомендації щодо роботи суддів в умовах воєнного стану, якими передбачена можливість дистанційної участі у судовому розгляді з використанням власних технічних засобів як учасників кримінального провадження так і суддів. Варто відмітити, що зазначені рекомендації Ради суддів України не мають обов'язкового характеру, тому можливість здійснення дистанційного судового провадження поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів суддями на сьогодні оцінюється по-різному.

Наступним перспективним вектором розвитку моделі дистанційного судового розгляду в кримінальному провадженні видаються зміни, запропоновані проектом Закону України (реєстр. № 8219 від 23 листопада 2022 року) «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» (далі – проект Закону), який відповідно до Постанови Верховної Ради України від 21 березня 2023 року прийнято за основу. Проектом Закону планується, зокрема, унормувати можливість учасників кримінального провадження брати участь у судових засіданнях поза межами приміщення суду з застосуванням власних технічних

засобів. У той же час питання щодо дистанційної участі суддів у судовому засіданні позначений проєкт Закону оминає.

Контекстно відмітимо, що іншим проєктом Закону України «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану)» (від 26 квітня 2022 року реєстр. № 7316)⁶ пропонувалися більш прогресивні положення. Так, наприклад, позначеним проєктом Закону передбачалося ч. 7 ст. 195 Кодексу адміністративного судочинства України викласти у такій редакції: «Свідок, перекладач, спеціаліст, експерт, секретар судового засідання можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції виключно в приміщенні суду. В умовах воєнного чи надзвичайного стану в разі виникнення обставин, які зумовлюють загрозу життю, здоров'ю та безпеці учасників судового процесу, зазначені учасники судового процесу можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. Підтвердження особи учасника судового процесу здійснюється із застосуванням електронного підпису, а якщо особа не має такого підпису, то у порядку, визначеному Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» або Державною судовою адміністрацією України»⁷. Позначений акт законодавчої ініціативи, хоча й не стосується кримінального процесу, водночас становить інтерес у сенсі цього дослідження. Підкреслимо, що у першому варіанті законопроєкту пропонувався також дистанційний режим роботи поза межами приміщення суду для суддів і працівників апарату суду, але згодом це питання вирішили подати окремим законопроєктом, оскільки ініціативу не підтримала більшість членів Комітету ВР України з питань правової політики⁸. З наведеного вбачається, що питання дистанційної участі суддів у судовому провадженні є, з одного боку, актуальним для усіх галузей права, а з іншого – викликає чимало дискусій.

⁶ *Примітка.* Проєкт Закону України «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану)» (від 26 квітня 2022 року реєстр. № 7316) 1 липня був відхилений та знятий з розгляду

⁷ Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану: проєкт Закону України від 26 квітня 2022 року реєстр. № 7316 URL: <https://itd.rada.gov.ua/bill/Info/Bills/pubFile/1279852> (дата звернення: 15.03.2023)

⁸ Правосуддя в дистанційному режимі забезпечує право учасників судових засідань на захист від загроз. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1301262/> (дата звернення: 25.09.2022)

2. Щодо актуальності та переваг дистанційного правосуддя

Як вже зазначалося право на судовий захист є одним з фундаментальних прав людини, яке не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 64 Конституції України). Відповідно до ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», повноваження судів не можуть бути припинені, скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. Тож держава має вжити усі можливі заходи з метою забезпечення безперервності відправлення правосуддя навіть в екстраординарних умовах, особливо в кримінальному процесі. Адже кримінальне провадження характеризується високим рівнем інтрузивності в права людини, у зв'язку з цим має бути забезпечено дотримання засади розумності строків. Більш того, низка питань у кримінальному провадженні потребують невідкладного вирішення (наприклад, вирішення питання щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів, продовження строків тримання особи під вартою, розгляд скарг на рішення дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора тощо).

Відмітимо, що частково позначена проблема законодавцем була вирішена по-різному. Так, наприклад, п. 5 ч. 1 ст. 615 КПК передбачає, що у разі, якщо відсутня об'єктивна можливість виконання процесуальних дій у строки, визначені статтями .306., цього Кодексу, – такі процесуальні дії мають бути проведені невідкладно за наявності можливості, але не пізніше ніж через 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану. Фактично зазначена норма передбачає можливість відкладення розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора до моменту закінчення дії воєнного стану. Очевидно, що таке відтермінування зробить інститут оскарження неефективним засобом захисту, адже оперативність оскарження є одним з невід'ємних елементів ефективності.

Крім того, частина повноважень слідчих суддів передані керівникам органу прокуратури у випадку, коли останній об'єктивно не може їх здійснювати. Однак нами негативно оцінюються такі зміни. По-перше, хто та в який спосіб може визначити відсутність такої можливості законодавцем не визначено.⁹ По-друге, не зовсім правильним виглядає передання до повноважень керівника органу прокуратури розгляд питань про продовження дії запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ч. 2 ст. 615 КПК) та автоматично продовження дії такого заходу (ч. 6 ст. 615 КПК). Адже видається, що таке нормативне врегулювання питання щодо продовження дії запобіжного заходу не відповідає ст. 29 Конституції України, яка гарантує право на свободу та особисту недоторканість, яке не підлягає обмеженню

⁹ Шаренко С.Л. Щодо актуальності діяльності суду під час воєнного стану. *Цифрова трансформація кримінального провадження в умовах воєнного стану* : матеріали круглого столу, присвяч. Всеукр. тижню права (м. Харків, 23 груд. 2022 р.) : електрон. наук. вид. / [редкол.: Н. В. Глинська (голов. ред.), Д. І. Клепка, А. А. Барабаш] ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Від. дослідж. проблем крим. проц. та судоустрою. – Харків : Право, 2022. С. 35

навіть в умовах дії воєнного стану. Крім того, існує рішення Конституційного Суду України від 23.11.2017 №1-р/2017 про те, що «продовження дії заходів забезпечення кримінального провадження, а саме запобіжних заходів у виді домашнього арешту та тримання під вартою... без перевірки судом обґрунтованості підстав для їх застосування» є неконституційним. А ще – таким, що обмежує права особи на свободу та особисту недоторканність. Додамо і те, що Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїх рішеннях зазначав, що квазіавтоматичне продовження будь-якого строку тримання під вартою суперечить гарантіям, встановленим у §3 ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.¹⁰ Викладене безумовно не сприяє забезпеченню прав та законних інтересів людини у кримінальному провадженні.

Також відмітимо, що окремі заходи щодо забезпечення безперервності відправлення правосуддя, які є застосовними для інших галузей процесуального права, не завжди є прийнятними та дієвими для кримінального процесу. Так, наприклад, зміна територіальної підсудності має істотний вплив на темпоральні показники відправлення правосуддя (ускладнюється доступ осіб до суду внаслідок логістичних труднощів, збільшується кількість випадків відкладення судових засідань тощо), водночас у кримінальному провадженні позначене може мати негативні наслідки й в аспекті зниження ефективності досудового розслідування. Так, наприклад, у зв'язку з відсутністю суддів у 6 районних судах міста Харкова (станом на початок активних бойових дій в області) та апеляційного суду області, слідчі та прокурори змушені були долати щонайменше 150 км в один кінець для того, щоб звернутися з клопотанням про дозвіл на здійснення негласних слідчих розшукових дій або звернутися з обвинувальним актом для його розгляду по суті тощо.¹¹ Або органам досудового розслідування м. Лиман Донецької області необхідно долати відстань у 295 км з метою звернення до слідчого судді.¹²

З урахуванням викладеного видається, що відповідно на проблему забезпечення безперервності відправлення правосуддя у кримінальному провадженні може бути дистанційне правосуддя. Що, як показує практика, позитивно сприймається в суддівській спільноті. Так, наприклад, відповідно до інформації, розміщеної на офіційному сайті Костянтинівського

¹⁰ Славицька А. Коли кількість не означає якість: скільки ще змін витримає КПК? Закон і бізнес. URL: <https://zib.com.ua/ua/152163.html> (дата звернення: 15.03.2023)

¹¹ Шаренко С.Л. Щодо актуальності діяльності суду під час воєнного стану. *Цифрова трансформація кримінального провадження в умовах воєнного стану* : матеріали круглого столу, присвяч. Всеукр. тижню права (м. Харків, 23 груд. 2022 р.) : електрон. наук. вид. / [редкол.: Н. В. Глинська (голов. ред.), Д. І. Клепка, А. А. Барабаш] ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Від. дослідж. проблем крим. проц. та судоустрою. – Харків : Право, 2022. С. 33

¹² *Примітка.* Відповідно до розпорядження Верховного Суду від 14.03.2022 р. N 7/0/9-22 змінено територіальну підсудність судових справ Краснолиманський міський суд Донецької області (м. Лиман) на Індустріальний районний суд м. Дніпропетровська (м. Дніпро). Відстань між м. Лиман та містом Дніпро складає приблизно 295 км.

міськрайонного суду Донецької області, з 28 квітня 2022 року суд працює дистанційно. У повідомленні орієнтують учасників судового провадження на необхідність подання заяв про здійснення судового засідання у режимі відеоконференції з застосуванням власних технічних засобів.¹³

Позначений підхід підтримується й науковцями-практиками. Як справедливо зазначає С.Л. Шаренко (голова Київського районного суду м. Харкова) «воєнний стан в країні фактично прискорив цифрову трансформацію в кримінальному судочинстві, адже відеоконференції зв'язок, дистанційне правосуддя для всіх учасників кримінального провадження, так і для складу суду, який його розглядає, забезпечують доступ до безпечного правосуддя, що є складовою права на справедливий суд».¹⁴

У цьому сенсі Ларс Брокер голова Конституційного суду та Вищого адміністративного суду федеральної землі Рейланд-Пфальц (Німеччина) вважає, що в екстремальній ситуації, що склалася в Україні, щоб забезпечити і сторони судової справи, і суддів, повинні бути створені особливі інструменти. Наприклад, суддя може бути в безпечному місці, якщо одноособово ухвалює судові рішення і є можливість підписати його електронним підписом. У разі консультацій та нарад із колегами судді можуть перебувати вдома і підключитися до ВКЗ через захищені системи зв'язку. В разі проведення усного розгляду справи, на його думку, лише один із суддів (можливо, головуючий) має бути в суді, щоб забезпечити гласність, відкритість і публічність судового процесу¹⁵.

2.1. Міжнародний досвід запровадження дистанційного правосуддя

Варто наголосити, що дистанційний судовий розгляд не є новелою як для національної так й іноземної юридичної практики, і функціонує вже понад 10 років. Зокрема, у Німеччині такий формат закріплений у процесуальному законодавстві задовго до пандемії. Сенс полягав в економії часу і коштів на дорогу учасників справи до суду, а також у прискоренні процесу судового розгляду. Використання техніки для ВКЗ є одним з елементів диджиталізації правосуддя, до якої прагнуть суди ФРН.¹⁶ З початком же пандемії Covid-19 більшість демократичних країн, намагалися віднайти спосіб забезпечити право особи на судовий захист у нових умовах. Враховуючи жорсткі карантинні заходи щодо обмеження особистого спілкування, перебуванням в

¹³ Костянтинівський міськрайонний суд Донецької області URL: <https://ksm.dn.court.gov.ua/sud0527/pres-centr/novini/1271041/> (дата звернення: 10.04.2023)

¹⁴ Шаренко С.Л. Щодо актуальності діяльності суду під час воєнного стану. *Цифрова трансформація кримінального провадження в умовах воєнного стану* : матеріали круглого столу, присвяч. Всеукр. тижню права (м. Харків, 23 груд. 2022 р.) : електрон. наук. вид. / [редкол.: Н. В. Глинська (голов. ред.), Д. І. Клепка, А. А. Барабаш] ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Від. дослідж. проблем крим. проц. та судоустрою. – Харків : Право, 2022. С. 35

¹⁵ Правосуддя в дистанційному режимі забезпечує право учасників судових засідань на захист від загроз URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1301262/> (дата звернення 22.02.2023)

¹⁶ Там само

одному приміщенні, упередження інших контактів між людьми, найбільш розповсюдженою стала саме практика запровадження дистанційного правосуддя.

Так, наприклад, в Естонії суддів забезпечили ноутбуками, інших працівників судів – планшетами для роботи з дому. Більшість судових розглядів перемістилась у віртуальний простір. Аналогічно ситуація вирішилась й у Німеччині, у зв'язку з пандемією суддів забезпечили можливістю доступу до службового комп'ютера з домашнього робочого місця. Наради суддів проводяться в режимі ВКЗ. Крім того, в Німеччині судді мають можливість накладати електронний підпис на судові рішення, перебуваючи вдома. Для цього лише потрібні відповідні технічні умови.¹⁷

Під час пандеміє у Великій Британії для розгляду дрібних кримінальних правопорушень британські судді проводили слухання справ, перебуваючи вдома та використовуючи програмне забезпечення Skype. Так, суддя Бен Яллоп (Ben Yallop), який поділився своїм досвідом, 146 вказав, що, розглядаючи справи, пов'язані із дрібними дорожньо-транспортними правопорушеннями, він перебував вдома, всю інформацію по справах йому надсилав його Legal Advisor (помічник), який також перебував вдома та готував матеріали. Правопорушники були відсутніми під час розгляду їх справ, втім, за бажанням мали змогу надати заздалегідь свої письмові пояснення, надіславши їх до суду. Такий режим дозволив судді розглянути 60 справ за дві години.¹⁸

Дистанційне правосуддя в США запроваджено ще до пандемії, водночас з її початком його застосування суттєво розширено. У березні 2020 року Конгрес США прийняв закон CARES, який дозволяв використання ВКЗ для низки федеральних кримінальних проваджень, включаючи висунення обвинувачення, слухання щодо тримання під вартою, попередні слухання, слухання про визнання провини та, за рішенням головного судді округу, розгляд заяви про вчинення злочину та винесення вироку. На державному рівні, суди так само отримали дозвіл використовувати онлайн-слухання для термінових і важливих питань, включаючи слухання про звільнення під заставу, визнання провини та винесення вироку. Хоча раніше відеоконференції часто проводилися за допомогою технології замкнутого телебачення, під час пандемії такі онлайн-платформи, як Zoom і Microsoft Teams, стали домінуючими, оскільки адвокати, судді та працівники суду, а не лише відповідач, мали з'являтися віддалено.¹⁹

¹⁷ Там само

¹⁸ Капліна О. В., Туманянц А. Р., Шаренко С. Л. Судочинство у кримінальному провадженні під час пандемії covid-19: міжнародний досвід та вітчизняна практика. *Порівняльно-аналітичне право*. № 3. 2020. С. 141-167. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35663/1>

¹⁹ Jenia I. Turner. Remote Criminal Justice. 53 TEX. TECH L. REV. 197 2021 URL: https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1829&context=law_faculty (last access: 11.03.2023)

У процесі імплементації великої реформи електронного судочинства перебуває Латвія. Після запровадження локдауну судові засідання не відбувалися, а справи розглядалися переважно в письмовому провадженні, а коли це було неможливо – у режимі відеоконференції. Судді працювали вдома. Мали право брати паперову справу додому для опрацювання. Спеціальна електронна система дозволяє ознайомитися із судовою практикою. Використовували електронний підпис процесуальних документів.²⁰

Позначене свідчить про широкий досвід здійснення суддями дистанційного правосуддя в усьому світі. На переконання Наталії Блажівської, ці приклади свідчать про великі перспективи для впровадження повноцінного онлайн-правосуддя. «І судді в різних країнах світу вважають, що немає сенсу повертатися до минулого, треба рухатися вперед і змінювати законодавство таким чином, щоб забезпечувати технічну можливість слухати судові справи, перебуваючи вдома чи в іншому віддаленому місці, якщо судді чи сторони у справі не можуть бути фізично присутніми в суді. З огляду на воєнний стан ми тим більше маємо рухатися в ногу з усім світом, вносити комплексні, але виважені зміни до законодавства. Так, це не стане панацеєю в нинішніх умовах, але все ж буде важливим кроком. Це також відповідатиме глобальній ідеї Президента України про державу в смартфоні».²¹ Дослідження як іноземного так і національного, хоча й не дуже тривалого, досвіду дистанційного правосуддя надає підстави виокремити переваги такої форми судочинства.

2.2. Щодо переваг дистанційного правосуддя²²

Аналіз національного та іноземного досвіду відправлення правосуддя в дистанційній формі надає підстави виділити такі переваги: економічні, організаційні, темпоральні, безпекові, підвищення ефективності захисту прав та законних інтересів осіб.

Економічні переваги. Як зазначають в іноземній літературі, дистанційне судочинство дозволило судам, сторонам та іншим учасникам провадження відтворити середовище очного судового розгляду з додатковою перевагою ефективності для всіх, і покращеного доступу громадян до правосуддя. Дистанційне провадження допомагає обмежити витрати підозрюваного, обвинуваченого на адвоката, усуваючи час на дорогу адвокатів і очікування в

²⁰ Правосуддя в дистанційному режимі забезпечує право учасників судових засідань на захист від загроз URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1301262/> (дата звернення: 22.02.2023)

²¹ Там само

²² *Примітка.* У позначеному параграфі нами викладаються як переваги гібридної форми дистанційного провадження, так і дистанційного провадження у якому всі учасники, у тому числі і суд беруть участь дистанційно. Використання такого підходу зумовлено тісним взаємозв'язком таких переваг, та тим фактом, що за умови участі судді в засіданні дистанційно апіорі усі інші учасники беруть участь у такому засіданні дистанційно.

будівлі суду.²³ Також варто зазначити, що дистанційне провадження може заощадити кошти, усуваючи потребу транспортувати затриманих підозрюваних, обвинувачених із місць утримання до зали суду²⁴. Наприклад, за оцінками, використання дистанційного провадження в окрузі Лос-Анджелес допомогло округу заощадити значний відсоток із приблизно 63 мільйонів доларів США витрачених у 2016-17 роках на управління складною транспортною програмою, яка включала робочу силу, обладнання, технічне обслуговування, ремонт і паливо для транспортування 723 000 поїздок ув'язнених до місцевих судів.²⁵ У дослідженні У 2010 році Національний центр судів штатів опитував судових адміністраторів у п'ятдесяти штатах, більшість респондентів заявили, що відеоконференції заощадили час персоналу та витрати на паливо для їхніх судів та інших державних установ.²⁶

На додаток, в аспекті економічних переваг дистанційного провадження у національному кримінальному процесі варто звернути увагу, що єдиним уповноваженим судом, що розглядає корупційні справи з усієї країни є Вищий антикорупційний суд. Раніше деякі учасники справи були зобов'язані їхати з усіх куточків країни на судові засідання. Водночас застосування ВКЗ надає можливість особам заощадити як матеріальні, так і часові ресурси.

Крім того, через збройну агресію РФ України стикнулася з безпрецедентним рівнем як внутрішньої, так і зовнішньої міграції населення. На сьогодні в Україні офіційно зареєстровано 4 867 106 внутрішньо переміщених осіб, а за міжнародними оцінками кількість внутрішніх переселенців перевищує 7 мільйонів громадян. Ще понад 4 мільйони осіб зареєструвалися для отримання тимчасового захисту у Європі.²⁷ Частина людей, що були змушені переїхати до інших міст або країн є учасники кримінальних проваджень. Тож застосування ВКЗ є одним зі шляхів забезпечення таких осіб доступу до правосуддя з очевидними економічними перевагами.

Організаційні переваги. У літературі зазначається, що під час використання дистанційної форми судочинства відмічається підвищення продуктивності роботи суддів. Дистанційне провадження також забезпечує гнучкість для судів у плануванні свого розкладу, натомість очне провадження

²³ Moss B. Courts continue to embrace remote proceedings. Tomson Reuters. 30 November 2022. URL: <https://www.thomsonreuters.com/en-us/posts/news-and-media/courts-remote-proceedings/> (last access: 11.03.2023)

²⁴ Jenia I. Turner. Remote Criminal Justice. 53 TEX. TECH L. REV. 197 2021 URL: https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1829&context=law_faculty (last access: 11.03.2023)

²⁵ Citizens' Econ. Efficiency Comm'n, Video Arraignment 2.0: Streaming Justice. 10. 2019 URL: http://eec.lacounty.gov/Portals/EEC/Reports/202_0619 VideoArraignmentReport.pdf (last access: 11.04.2023)

²⁶ Courts' Realized Savings Through Video Conferencing (illustration), in Video Conferencing Survey, NAT'L CTR. FOR STATE CTS. (2010) URL: https://www.ncsc.org/_data/assets/image/0019/16732/q48_png.png (last access: 11.04.2023)

²⁷ Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій URL: <https://minre.gov.ua/> (дата звернення: 5.04.2023)

може бути неможливим, наприклад, через відсутність вільних залів для судових засідань.²⁸ Жаніа Тьорнер зазначає, що технологія ВКЗ може полегшити потерпілим, свідкам і підозрюваним, обвинуваченим участь у кримінальному процесі. На її думку дистанційне правосуддя може мати переваги перед очним в аспекті участі експертів у провадженні експерти. Свідки та потерпілі, які живуть далеко від будівлі суду або мають важкий графік роботи чи доглядають дітей, також частіше братимуть участь через відео. Крім того, на думку авторки свідки, які можуть бути залякані в присутності підсудного, можуть бути більш відкритими для дачі показань дистанційно. Нарешті, відеоконференція, швидше за все, буде зручнішою формою участі в судовому засіданні для підозрюваних, обвинувачених, які перебувають під заставою.²⁹

Темпоральні переваги. Вважається, що дистанційне провадження також прискорює розгляд справ, надаючи суддям більшу гнучкість і передбачуваність у плануванні кримінальних проваджень, а також швидшому переміщенні справ. Зазначається, що онлайн-провадження зменшує затримки, які можуть виникнути, коли учасник змушений долати певні відстані з метою дістатися до суду, або через фізичні обмеження, які ускладнюють пересування». Загалом очікується, що при використанні відеоконференції «можна розглянути більше справ за наявний проміжок часу наявним персоналом суду».³⁰ У наукових публікаціях відмічають, що відеоконференції призводять до швидшого розгляду справ, це приносить користь суспільству, оскільки дозволяє обвинуваченим, потерпілим та їхнім сім'ям жити далі, а також зменшує витрати на утримання під вартою.³¹

Безперечно, застосування дистанційного судового провадження, особливо в умовах, що склалися в Україні може забезпечити оперативність судового захисту осіб, залучених до царини кримінального процесу та забезпечити виконання завдань кримінального провадження, закріплених у ст. 2 КПК. Можна прогнозувати зменшення випадків відкладання судових засідань через неявку окремих учасників провадження, збільшення вірогідності участі в судовому засіданні учасників провадження та суддів за умови зміни безпекової ситуації у місті розташування суду тощо, позначене має безпосередній вплив на темпоральні показники відправлення правосуддя.

²⁸ Moss B. Courts continue to embrace remote proceedings. Thomson Reuters. 30 November 2022. URL: <https://www.thomsonreuters.com/en-us/posts/news-and-media/courts-remote-proceedings/> (last access: 11.03.2023)

²⁹ Jenia I. Turner. Remote Criminal Justice. 53 TEX. TECH L. REV. 197 2021 URL: https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1829&context=law_faculty (last access: 11.03.2023)

³⁰ Anne Bowen Poulin, Criminal Justice and Videoconferencing Technology: The Remote Defendant, 78 TUL. L. REV. (2004). P.1089

³¹ Camille Gourdet et al., Court Appearances in Criminal Proceedings Through Telepresence: Identifying Research and Practice Needs to Preserve Fairness While Leveraging New Technology, RAND CORP., at 3 (2020) URL: <https://doi.org/10.7249/RR3222>. (last access: 11.03.2023)

Безпекові переваги. У літературі зазначають, що відеоконференції також можуть підвищити безпеку в транспортуванні затриманих підсудних до зали суду шляхом «усунення шкоди або занепокоєння, які ув'язнені можуть створювати іншим обвинуваченим, працівникам суду, працівникам правоохоронних органів або цивільним особам».³² Крім того, в період пандемії Covid19 дистанційне провадження упереджувало очні контакти між різними учасниками провадження, що сприяло забезпеченню безпеки таких осіб щодо можливого інфікування цією хворобою.

Однак варто відзначити, що науковцями не висвітлювалися переваги дистанційного провадження в умовах воєнного стану, з огляду на очевидну відсутність такої загрози в ординарних мирних умовах. У цьому контексті відмітимо, що наразі в Україні відсутнє повністю безпечне місце і чи не щодня у кожній місцевості нашої держави лунають сирени, що в свою чергу передбачає необхідність особи (судді, учасника справи або працівника суду) переміститись в укриття. Ігнорування зазначених вказівок може мати сумні наслідки, що, на жаль, мали місце в Миколаївській області, коли в результаті ракетного удару по Миколаївській ОДА, у якій був розміщений Господарський суд Миколаївської області, загинули працівники суду.³³ На додаток зазначимо, що від початку повномасштабної збройної російської агресії на території України з 24 лютого 2022 року понад 89 приміщень, у яких розміщувалися 85 судових установ, зазнали пошкоджень. Деякі – до повного руйнування та розкрадання майна³⁴.

У контексті зазначеного видається, що дистанційна участь судді в кримінальному провадженні має перш за все безпекові переваги. Так, наприклад у випадку загострення ситуації навколо міста в якому розташовується суд, суддя може оперативнo виїхати до більш безпечного населеного пункту та взяти участь у судовому розгляді дистанційно, тим самим забезпечивши безперервність відправлення правосуддя. Крім того, за таких обставин упереджається концентрація осіб в одному приміщенні (будівлі суду). Кожен учасник кримінального провадження самостійно обирає для себе найбільш безпечні умови.

Безперечно, дистанційне провадження не є панацеєю в аспекті забезпечення безпеки в умовах воєнного стану. В той же час воно може бути

³² Citizens' Econ. Efficiency Comm'n, Video Arraignment 2.0: Streaming Justice. 10. 2019 URL: http://eec.lacounty.gov/Portals/EEC/Reports/202_0619 VideoArraignmentReport.pdf (last access: 11.04.2023)

³³ Шаренко С.Л. Щодо актуальності діяльності суду під час воєнного стану. *Цифрова трансформація кримінального провадження в умовах воєнного стану* : матеріали круглого столу, присвяч. Всеукр. тижню права (м. Харків, 23 груд. 2022 р.) : електрон. наук. вид. / [редкол.: Н. В. Глинська (голов. ред.), Д. І. Клепка, А. А. Барабаш] ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Від. дослідж. проблем крим. проц. та судоустрою. – Харків : Право, 2022. С. 34

³⁴ Приміщення судів України у часи війни: які постраждали найбільше (судово-юридична газета, 27 вересня 2022). URL: <https://sud.ua/uk/news/photo/250322-primischennya-sudiv-ukrayini-u-chasi-viyni-yaki-postrazhdali-naybilshhe-foto> (дата звернення: 12.12.2022)

одним зі шляхів забезпечення балансу між двома інтересами: безперервності відправлення правосуддя та убезпечення учасників кримінального провадження. Як зазначає Т. Огнев'юк «постаючи перед вибором публічного виступу (*прим.* автором мається на увазі виступ у судовому засіданні в режимі ВКЗ) чи страху потрапити під обстріл, усі розуміють, що насправді тут немає чого обирати. Обирати потрібно життя. Саме життя є найбільшою цінністю, яку неможливо відновити. Насамкінець варто зазначити, що обставини війни вимагають бути мудрими та зваженими. Запровадження дистанційного судового розгляду справ на час дії воєнного стану має низку переваг, це мудро. Втім, потрібна буде *адекватна та регулярна оцінка сумісності дистанційних судових слухань із гарантіями забезпечення справедливого судового розгляду*».³⁵

Підвищення ефективності захисту прав та законних інтересів осіб.

Впровадження сучасних технологій у кримінальному судочинстві має супроводжуватися, насамперед, підвищенням доступності правосуддя, забезпеченням гарантій прав особи, і тільки після цього гонитвою за процесуальною економією строків та витрат. Тому відеоконференцію, як продукт сучасних відеотехнологій, слід розглядати не лише як нормативно формалізований засіб комунікації, який використовується учасниками кримінального провадження, але і як одну із гарантій реалізації права на справедливий суд. Отже з урахуванням тих викликів, які наразі є перед судовою системою, без сумніву, механізм відеоконференції є необхідним та важливим для оперативності судового розгляду.³⁶ На думку Д. Свояка та А.Потапенко (суддів міських судів Київської області) без термінового широкого переходу судами на дистанційну та електронну форму судочинства реально забезпечити право на справедливий суд з гарантіями безпеки в умовах воєнного стану буде вкрай складно або практично неможливо. Зазначені зміни з одного боку необхідні для збереження життя та здоров'я суддів, працівників апаратів судів, учасників судових справ, сприятимуть завчасному ухваленню рішень про евакуацію працівників судів, а з іншого – сприятиме виконання вимог Конституції України щодо здійснення правосуддя в умовах воєнного стану.³⁷

Тож дистанційне провадження може стати тим інструментом, що здатне забезпечити доступ до правосуддя в екстраординарних умовах. Проведення судового засідання, навіть у дистанційній формі, завжди є в пріоритеті

³⁵ Чому Україна наполегливо не переходить на дистанційне правосуддя? URL: <https://zn.ua/ukr/internal/chomu-ukrajina-napolehливо-ne-perekhodit-na-distantsijne-pravosuddja.html> (дата звернення: 15.03.2023)

³⁶ Гловюк І.В., Дроздов О.М. Проведення судового засідання у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні: доктринальні та практичні проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2023. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/104.pdf (дата звернення: 15.03.2023)

³⁷ Свояк Д., Потапенко А. Чому в Україні «Електронний суд» ніяк не стане реальністю. Закон і Бізнес. – 2022.05.04. URL: https://zib.com.ua/ua/151108-chomu_v_ukraini_elektronnij_sud_niyak_ne_stane_realnistyu_po.html (дата звернення: 10.03.2023)

порівняно з відкладенням судового засідання, (в деяких випадках на невизначений термін)³⁸, або передання окремих повноважень судді прокуророві або здійснення письмового провадження.

Щодо останнього, контекстно варто відмітити, що в юридичній спільноті як відповідь на ті виклики, з якими стикнулася наша держава, пропонується запровадження письмового судового провадження як основної форми здійснення слідчим суддею правосуддя стосовно певного кола питань, що належать до його компетенції. Зазначається, що, з метою забезпечення належного та якісного правосуддя у розумні строки слідчий суддя повинен мати ширші можливості використання процедури письмового провадження при вирішенні питань, що належать до його компетенції.³⁹ Однак нами поділяється точка зору, що по-перше, кількість таких питань є незначним, по-друге, розширення переліку справ, які можуть бути розглянуті у письмовому провадженні, може звузити принцип гласності та відкритості судового розгляду. По-третє, навіть із психологічного погляду особиста присутність у судовому процесі забезпечує довіру до суду.⁴⁰

Крім того, одне іноземне дослідження запровадження процесу відеоконференцій в штаті Монтана показало, що «використання відеоявки в суді як на цивільних, так і на кримінальних слуханнях дозволило організаціям правової допомоги обслуговувати частини штату, які раніше були недостатньо забезпечені»⁴¹, позначене безперечно має позитивний вплив на підвищення ефективності захисту прав та законних інтересів осіб. Дистанційне провадження також дозволяє стороні представити показання свідків, які можуть не мати змоги бути присутніми особисто. Наприклад, ключовий свідок може не в змозі бути присутнім особисто через своє місцезнаходження, фінансовий стан або стан здоров'я, але свідок може взяти участь дистанційно.⁴² На додаток, звертають увагу, що використання відеотехнологій може зменшити певні незручності, пов'язані з процесом

³⁸ *Примітка.* Відкладення судового розгляду – це не вирішення спору по суті. Це вимушена пауза в процесі. І ця пауза не може тривати вічність, адже, як гласить римська максима, закарбована на дверях до Верховного суду Великої Британії, – «Відкладене правосуддя – це відмова в правосудді».

³⁹ Оперативний моніторинг: правосуддя в умовах війни: моніторинговий звіт за 2022 р. / ред. к.ю.н. Олійник О.М.Київ: Міністерство юстиції України. Директорат правосуддя та кримінальної юстиції, 2022. 188 с. URL: <https://2022.uba.ua/wp-content/uploads/2022/07/om-pravosuddya-v-umovahvijny.pdf> (дата звернення: 25.09.2022)

⁴⁰ Чому Україна наполегливо не переходить на дистанційне правосуддя? URL: <https://zn.ua/ukr/internal/chomu-ukrajina-napolehlyvo-ne-perekhodit-na-distantsijne-pravosuddja.html> (дата звернення: 15.03.2023)

⁴¹ Alicia Bannon & Janna Adelstein, The Impact of Video Proceedings on Fairness and Access to Justice in Court 9, BRENNAN CTR. JUST. (2020) URL: <https://www.brennancenter.org/sites/default/files/2020-09/The%20Impact%20of%20Video%20Proceedings%20on%20Fairness%20and%20Access%20to%20Justice%20in%20Court.pdf> (last access: 10.04.2023)

⁴² Moss B. Courts continue to embrace remote proceedings. Tomson Reuters. 30 November 2022. URL: <https://www.thomsonreuters.com/en-us/posts/news-and-media/courts-remote-proceedings/> (last access: 11.03.2023)

транспортування до зали суду, як то «численні особисті обшуки, наручники та довгі періоди очікування в слідчих ізоляторах суду».⁴³

3. Недоліки дистанційного правосуддя та можливі шляхи їх подолання

Безумовно дистанційне правосуддя поряд із перевагами такої форми судочинства має й чисельні недоліки. Зокрема, в іноземній літературі щодо недоліків запровадження дистанційного правосуддя в період пандемії зазначається, що хоча розширення використання відео- та телефонного провадження у кримінальних справах може допомогти захистити обвинувачених, працівників суду, адвокатів та представників громадськості від ризику зараження Covid-19 у суді, це також несе в собі потенційні ризики для деяких конституційних прав людини. Наприклад, дистанційне ведення важливих кримінальних судових справ може перешкоджати конституційному праву обвинуваченого бути присутнім, праву на очну ставку зі свідками та можливості приватно спілкуватися з адвокатом. Деякі обвинувачені можуть відчувати, що зовнішність віддалено зменшує їхню здатність відстоювати свої інтереси, налагоджувати більш відчутний зв'язок із особами, які з'ясовують факти, і ставитися до них справедливо. Крім того, навіть якщо підсудний дає згоду на дистанційне слухання, можуть виникати питання щодо обставин, за яких ця згода була надана, особливо якщо підсудний дав згоду, намагаючись вийти з-під варті через небезпечні умови, пов'язані з ув'язненням під час спалаху коронавірусу.⁴⁴

Окрім того зазначається, що дистанційне правосуддя також є складним у використанні для зацікавлених сторін. Перегляд сторін через відеозв'язок ускладнює для суддів уловлювати елементи невербальної комунікації та помічати, коли підсудний відчуває труднощі, особливо через те, що технологія не працює належним чином протягом слухання. Деякі дослідження показують, що це може призвести до більш суворих вироків. Щоб запобігти порушенням прав на справедливий судовий розгляд, держава повинна розширити програми правової допомоги, щоб гарантувати, що жоден відповідач не буде не представлений на дистанційних слуханнях з фінансових причин.⁴⁵

Також варто звернути увагу на результати проведеного у 2017 році у Великій Британії дослідження «Підсудні на відео – конвеєр справедливості чи революції в доступі», у якому зазначається, що більшість юристів завжди

⁴³ Citizens' Econ. Efficiency Comm'n, Video Arraignment 2.0: Streaming Justice 10 (2019), URL: http://eec.lacounty.gov/Portals/EEC/Reports/202_0619 VideoArraignmentReport.pdf (last access: 11.03.2023)

⁴⁴ Remote Criminal Court Proceedings During COVID-19. URL: <https://www.justia.com/covid-19/impact-of-covid-19-on-criminal-cases/remote-criminal-court-proceedings-during-covid-19/> (last access: 30.03.2023).

⁴⁵ Iize Tralmaka Defence Rights in Remote Justice Procedures. URL: <https://www.unodc.org/dohadeclaration/en/news/2020/06/defence-rights-in-remote-justice-procedures.html> (last access: 30.03.2023)

виступали проти віртуального правосуддя з принципових і практичних міркувань. Вони хвилюються, що їхні клієнти не можуть надати свої найкращі докази на відеоекрані, і, таким чином, результати правосуддя можуть бути упередженими. Вони також повідомляють про численні технічні проблеми, які спричиняють затримку для них та їхніх клієнтів. Прихована історія віртуального правосуддя полягає в тому, яку шкоду завдає відключення стосункам між адвокатом і клієнтом. Обвинувачені, які з'являються на відео, меншою чи більшою мірою вразливі. Вони з'являються самі, за винятком офіцера варти, ізольовані від суду, свого адвоката, працівників суду та сім'ї, а їх здатність спілкуватися ускладнена поганою технікою. Не дивно, що вони часто виглядають не залученими або розчарованими. Віртуальне правосуддя ще більше робить людей уразливими, не забезпечуючи жодних пристосовань для людей з розумовими вадами. У деяких конкретних обставинах можливість давати свідчення на відео може бути корисною для тих, хто має проблеми з психічним здоров'ям, зокрема соціальну тривожність, але практики вважають, що віртуальне правосуддя здебільшого посилює існуючі труднощі в оцінці інвалідності та вразливості та сприяє участі людей з обмеженими можливостями.⁴⁶

Щодо національного досвіду запровадження дистанційного провадження, аналіз публікацій скептиків запровадження дистанційного розгляду справ засвідчив, що основні аргументи зводяться до побоювань щодо недотримання вимоги публічного слухання справи (принципу гласності) та загрози зривів судових засідань через можливі технічні проблеми в роботі системи (зокрема порушення режиму нарадчої кімнати).⁴⁷

Щодо дотримання засади гласності і відкритості судового провадження та повного фіксування технічними засобами судового засідання і процесуальних дій. На нашу думку дистанційне судове провадження не зазіхає на засуду гласності і відкритості судового провадження. Навпаки, як нами вже було проілюстровано, застосування цифрових технологій може надати дотикові гарантії дотримання цієї засади. Адже сучасні електронні інструменти дозволяють здійснювати судові засідання в режимі он-лайн із проведенням запису такого засідання. Трансляція відкритих судових засідань дозволяє усім бажаючим долучитися до нього. З цього приводу О. Кібенко зазначає «Що стосується відкритості судових слухань, я вважаю, у 21 столітті бути публічним означає бути он-лайн. Вільний доступ до судових рішень та можливість простежити всі етапи судового процесу он-лайн насправді

⁴⁶ Гловюк І.В., Дроздов О.М. Проведення судового засідання у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні: доктринальні та практичні проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2023. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/104.pdf (дата звернення: 15.03.2023)

⁴⁷ Чому Україна наполегливо не переходить на дистанційне правосуддя? URL: <https://zn.ua/ukr/internal/chomu-ukrajina-napolehlyvo-ne-perekhodit-na-distantsijne-pravosuddja.html> (дата звернення: 15.03.2023)

забезпечують значно більше відкритості, аніж фізична присутність сторін та інших осіб у судовому засіданні».⁴⁸

Щодо технічних перепон здійснення дистанційного провадження. Дистанційне провадження вимагає, щоб учасники мали технічні можливості та компетентність. Це включає наявність надійного підключення до Інтернету, сумісного комп'ютера, знайомство з платформою для відеоконференцій і резервний план, наприклад додаток для смартфона або номер дозвону, якщо виникнуть проблеми з підключенням.⁴⁹ Тож дійсно здійснення дистанційного судового провадження напряду залежить від належної роботи технічних пристроїв за допомоги яких учасники та суд беруть участь у справі, стійкості та надійності інтрнет зв'язку, безперебійності енергопостачання тощо. У той же час, вважаємо, що не зовсім вірно говорити про можливість виникнення тих або інших технічних ризиків у здійсненні дистанційного судового провадження як про недолік такої форми судочинства порівняно з ординарним судовим провадженням. На підтримку зазначеної тези зазначаємо, що технічні проблеми в судах з'явилися із часу появи обов'язку вести технічний запис засідання. І, наприклад, відсутність світла може стати перешкодою як для здійснення ординарного, так і дистанційного судового засідання. Водночас призначаючи дистанційне судове провадження суддям варто пам'ятати, що право на справедливий суд не повинно порушуватись через будь-які технологічні рішення, що використовуються у відповідь на неординарні виклики. Та мають бути враховані потреби вразливих осіб щодо доступу та управління технологіями.⁵⁰

До аспектів технічних складнощів дистанційного судового провадження можна віднести встановлення особи-учасника судового провадження. Відмітимо, що окремі правники вбачають у позначеному суттєвий недолік дистанційного провадження, зазначаючи, що «...упускаючи всі існуючі технічні недоліки дистанційних судових засідань, на наше переконання, в їх проведенні наявні порушення кримінального процесуального законодавства. Зокрема, це пов'язано, по-перше, з відсутністю можливості належним чином встановити особу учасника судового процесу. Адже без фактичної перевірки оригіналів документів, що посвідчують особу, її встановлення стає формальністю.»⁵¹

⁴⁸ Запровадження онлайн-правосуддя в Україні потребує спрощення процесуальних правил URL: <https://radako.com.ua/news/zaprovadzheniya-onlayn-pravosudnya-v-ukrayini-potrebuie-sproshchennya-procesualnih-pravil>

⁴⁹ Moss B. Courts continue to embrace remote proceedings. Tomson Reuters. 30 November 2022. URL: <https://www.thomsonreuters.com/en-us/posts/news-and-media/courts-remote-proceedings/> (last access: 30.03.2023)

⁵⁰ Особливості функціонування судів в умовах пандемії COVID-19: базовий посібник. Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. Переклад здійснений за підтримки Координатора проєктів ОБСЄ в Україні. 2020. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/0/483854.pdf> (дата звернення: 15.09.2022)

⁵¹ Глушко І., Моїсєва А. Дистанційне кримінальне провадження під час воєнного стану URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/distancijne-kriminalne-provazhennya-pid-chas-voynennogo-stanu/> (дата звернення: 20.12.2022)

На нашу думку з таким твердженням важко погодитись. Адже, наприклад, авторизація особи на платформі EazyCon за допомогою електронного цифрового підпису може задовольнити вимогу належного встановлення особи у судовому провадженні.

У той же час в аспекті розглядуваного питання необхідно звернути увагу на Рекомендації ОБСЄ щодо Особливостей функціонування судів в умовах пандемії Covid-19 відповідно до яких право на справедливий суд не повинно порушуватись через будь-які технологічні рішення, що використовуються у відповідь на пандемію. Потрібно враховувати потреби вразливих осіб щодо доступу та управління технологіями.⁵²

Щодо забезпечення таємниці нарадчої кімнати. Сучасне доктринальне розуміння «нарадчої кімнати» не пов'язує цей інститут з атрибутивними ознаками якогось спеціального приміщення, в якому слід знаходитись судді (суду) під час «обміркування» суті судового рішення, а зводиться до певного правового режиму, у якому перебуває суддя (колегія суддів) під час ухвалення судового рішення. Такий режим має виключати будь-який вплив сторонніх осіб на розсуд та волю суду (суддів). Тобто головною ознакою перебування судді в нарадчій кімнаті є відсутність контактів з особами, які прямо чи опосередковано можуть впливати на суть рішення, що ухвалюється. Тож видається, що здійснення судового провадження в дистанційному форматі не порушує таємницю нарадчої кімнати.

У той же час, варто наголосити, що некоректне використання сучасних технологій може стати причиною порушення режиму нарадчої кімнати, особливо якщо справа розглядається колегіально. Так, наприклад, у рішенні Верховного Суду від 22 жовтня 2021 року справа № 460/2869/18 зазначається, що касаційна скарга серед іншого «обґрунтована порушенням судом апеляційної інстанції таємниці нарадчої кімнати, яка полягала у тому, що після закінчення судових дебатів у судовому засіданні, яке відбувалося в режимі відеоконференції за участю позивача та його представника з власних технічних засобів через програму «EazyCon», склад суду не залишив приміщення зали судового засідання, а почав надавати оцінку позиції сторони позивача без виходу до нарадчої кімнати, а все обговорення між складом суду трансливалося у режимі відеоконференції через програму «EazyCon», що, на думку скаржника, є самостійним порушенням норм процесуального права, зокрема статей 227, 228, 243 КАС України. Цей факт зафіксовано скаржницею шляхом здійснення відеозапису, компакт-диск з яким долучено до касаційної скарги»⁵³.

⁵² Особливості функціонування судів в умовах пандемії COVID-19: базовий посібник. Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. Переклад здійснений за підтримки Координатора проєктів ОБСЄ в Україні. 2020. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/0/483854.pdf> (дата звернення: 15.09.2022)

⁵³ Берназюк Ян Мантія, нарада кімната, інші історичні атрибути судочинства: сьогодні та майбутнє. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_mantle.pdf (дата звернення: 15.09.2022)

Тож у випадку дистанційного судового провадження суддям варто пам'ятати про необхідність дотримання таємниці нарадчої кімнати та пильно слідкувати за роботою технічних засобів, що можуть транслювати нараду суддів.

Щодо викликів до права на справедливий суд. Відповідно до ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ, Конвенція) під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Конвенція не допускає відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7. Будь-яка Висока Договірна Сторона, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, у повному обсязі інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття. Вона також повинна повідомити Генерального секретаря Ради Європи про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення Конвенції знову застосовуються повною мірою.

З наведених положень слідує, що Конвенція допускає на період особливого режиму відступ від ст. 6, якою гарантується право на справедливий суд, яким до речі скористалися деякі держави-учасниці в період пандемії. Водночас, суспільна небезпека, що загрожує життю нації в розумінні статті 15, розглядається як виняткова кризова ситуація або надзвичайна ситуація, котра впливає на все населення і становить загрозу для звичайного життя громадян. Водночас, необхідно зазначити, що кризова або надзвичайна ситуації повинні бути винятковими, а саме звичайні засоби регламентовані Конвенцією є недостатніми для забезпечення здоров'я громадян, громадської безпеки і порядку. Отже, надзвичайна або кризова ситуації повинні бути справжніми або невідворотними.⁵⁴

Хоча й пункт 1 статті 15 КЗПЛ залишає національним органам влади широкі межі оцінки, застосування державою при надзвичайному стані заходів, що пов'язані із обмеженням прав та свобод людини у царині кримінального судочинства, не може бути свавільним. У контексті обмеження процедурних прав важливими є напрацьовані ЄСПЛ критерії

⁵⁴ Філяніна Л.А. Практика європейського суду з прав людини щодо виняткових обставин відступати від зобов'язань передбачених конвенцією// Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права: матеріали круглого столу (м. Дніпро, 24 листоп. 2017 р.); уклад.: д-р юрид. наук, доц. А.М. Кучук; канд. юрид. наук, доц. О.О. Орлова. – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. – 100 с.

щодо деталізації умови «...вжиття заходів ... виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища...».^{55,56}

У цьому сенсі зазначимо, що чи не найбільше занепокоєння серед правників викликає питання щодо спроможності під час дистанційного судочинства забезпечити дотримання права на справедливий суд. Неординарні виклики для системи правосуддя (як то пандемія або запровадження воєнного стану) це час, коли багато чого вивчається та відкривається з точки зору віддаленого доступу до правосуддя. Однак таке навчання не може відбуватися за рахунок права на справедливий суд. У найкращому випадку неспроможність забезпечити належні гарантії прав на справедливий суд призведе до збільшення навантаження на апеляційні суди. У гіршому випадку буде ще одна група тривалих жертв цієї кризи.⁵⁷

Відмітимо, що позначене питання ґрунтовно досліджено в публікації І. Тітко та R. Ažubalytė (Remote criminal trial – fair trial?), тож не вдаючись до детального аналізу дотримання кожного складового елементу права на справедливий суд у перебігу дистанційного провадження наведемо деякі висновки, до яких дійшли автори у своїй публікації. Підводячи підсумки їх статті – чи відповідає дистанційне судове провадження вимогам належного процесу автори доходять висновку, що процедура дистанційного розгляду кримінальних справ загалом могла б забезпечити основні вимоги справедливого судового розгляду, такі як право бути присутнім і бути

⁵⁵ *Примітка.* Останні, зокрема, зводяться до розгляд Судом наступних питань: чи було б звичайне законодавство достатнім, щоб впоратися із загрозою, що спричинена суспільною небезпекою; чи є заходи дійсною реакцією на надзвичайну ситуацію; чи були заходи використані з тією метою, для якої вони були санкціоновані; чи є відступ від зобов'язань обмеженим за сферою охоплення і причинами, наведеними в його обґрунтування; чи потреба у відступі від зобов'язань постійно переглядається; будь-яке послаблення запроваджених заходів; чи були передбачені гарантії проти зловживань; важливість права, яке опинилося під загрозою, і більш широка мета судового контролю над втручанням у таке право; чи був судовий контроль заходів практично можливим; пропорційність заходів, та чи передбачали вони будь-яку невинуватану дискримінацію; точки зору будь-яких національних судів, які розглядали питання: якщо найвищий національний суд Договірної Держави дійшов висновку, що заходи не були суворо необхідними, Суд може виправдано дійти протилежного висновку лише якщо він упевниться в тому, що національний суд неправильно розтлумачив або неправильно застосував статтю 15 або практику Суду за цією статтею, або дійшов явно необґрунтованого висновку.

⁵⁶ *Примітка.* При цьому системне тлумачення статей КЗПІ, що стосуються релевантних до кримінальної процедури прав, свідчить про те, що відповідні їх обмеження мають запроваджуватись законом, бути необхідними, пропорційними та недискримінаційними; обмеження не повинні застосовуватись таким чином або такою мірою, що порушує саму суть права на справедливий суд. Варто акцентувати увагу на вирішальну роль забезпечення державою ефективного судового контролю в разі встановлення певних екстраординарних обмежень прав та свобод особи під час будь-якого надзвичайного стану. Як зазначає Управління Верховного комісара з прав людини (ОНСНР), має існувати «цілеспрямований судовий нагляд за надзвичайними заходами або надзвичайним станом, аби забезпечити їхню відповідність обмеженням», передбаченим міжнародним правом.

⁵⁷ Ilze Tralmaka Defence Rights in Remote Justice Procedures. URL: <https://www.unodc.org/dohadecaration/en/news/2020/06/defence-rights-in-remote-justice-procedures.html> (last access: 30.03.2023)

почутим, право на захист; право на судовий розгляд упродовж розумного строку; права на публічний суд, проте їх реалізація має особливості.⁵⁸

Щодо довіри до судової системи. У вже згадуваному дослідженні «Підсудні на відео – конвеєр справедливості чи революції в доступі» зазначається про відсутність даних щодо впливу віртуального правосуддя на повагу до самого правосуддя. Довіра до системи правосуддя вже є крихкою (як нещодавно підкреслив депутат Девід Леммі щодо спільнот етнічних меншин), і цей звіт свідчить про те, що обвинувачені «відключені» від судового процесу та своїх адвокатів через появу на відео. Судді стурбовані тим, що винесення вироку через відео підриває його важливість і їх власну здатність взаємодіяти з обвинуваченим. Свої висновки П. Гіббс резюмує двома наступними питаннями. Чи не підриваємо ми довіру до самої системи, зводячи слухання вироку до п'ятихвилинної відеоконференції?⁵⁹

Особливо гостра ця проблема постає в контексті дистанційної участі судді в судовому засіданні. Оскільки одним із критеріїв, виробленим у практиці ЄСПЛ, визначає незалежність суду в розумінні ст. 6 КЗПЛ, є наявність гарантій проти зовнішнього впливу та наявність зовнішніх атрибутів незалежності судді. У свою чергу, таємниця наради суддів є одним із найважливіших принципів правосуддя, що служить гарантом об'єктивності, незалежності, безсторонності, неупередженості і справедливості суду.

У своїй прецедентній практиці ЄСПЛ зазначає, що поняття «незалежність» та «об'єктивна неупередженість» є дуже близькими. Їх іноді важко відокремити один від одного, адже часто одні і ті ж факти свідчать про порушення обох вимог, а тому їх у більшості випадків доцільно розглядати разом. Неупередженість суду також є однією із вимог, що висуваються до судових органів у контексті п. 1 ст. 6 КЗПЛ. Аналіз практики ЄСПЛ дозволяє говорити про бінарну природу неупередженості суду, оскільки ЄСПЛ виділяє її суб'єктивний та об'єктивний критерії. Суб'єктивна неупередженість пов'язана із особою судді, з його особистими переконаннями. З цього боку, судді повинні бути вільними від особистого упередженого ставлення до сторін. Об'єктивна неупередженість стосується структурних питань організації складу суду та полягає у відсутності будь-яких законних сумнівів у тому, що її забезпечено і гарантовано судом. Для перевірки на об'єктивну неупередженість слід визначити, чи є факти, які не залежать від поведінки судді, що можуть змусити сумніватися у його неупередженості. Йдеться про ту довіру, яку суди у демократичному суспільстві повинні апіорно викликати в учасників процесу. Це означає, що процес відправлення правосуддя з точки зору стороннього спостерігача

⁵⁸ Ažubalytė R., Titko I. Remote criminal trial—fair trial? *International Comparative Jurisprudence*. 2022. Т. 8. №. 2. URL: <https://ojs.mruni.eu/ojs/international-comparative-jurisprudence/article/view/7416/5635> (last access: 30.03.2023)

⁵⁹ Гловіюк І.В., Дроздов О.М. Проведення судового засідання у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні: доктринальні та практичні проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2023. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/104.pdf (дата звернення: 15.03.2023)

має сприйматися як неупереджений, і у громадськості не повинно бути жодних сумнівів щодо цього.

Тож видається, що найголовнішими питаннями на які необхідно надати відповідь є: «Чи не виклакає дистанційна участь судді в судовому засіданні сумнівів у його незалежності? Чи не підриває така форма відправлення правосуддя довіри до судової системи?»

Дійсно, відповідно до ч. 3 ст. 318 КПК України судове засідання відбувається у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань. Аналогічна вимога міститься й у ч. 8 ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» відповідно до якої судові засідання проводяться виключно в спеціально обладнаному для цього приміщенні суду – залі засідань, яке придатне для розміщення сторін та інших учасників судового процесу і дає змогу реалізовувати надані їм процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки.

У виданні Денисенко Л., Сироїд О., Фадєєвої І., Шаповалової О. «Бути суддею» зазначається, що зали судових засідань, окрім безпосереднього функціонального призначення, повинні справляти певне враження на учасників процесу. Вони мають бути достатньо просторими для того, щоб розмістити всіх учасників процесу – суддів, сторони, їхніх представників, свідків та інших учасників процесу, секретаря судового засідання, судового розпорядника тощо. Доречно виділяти місце, де сидітимуть судді, підвищенням, яке, з одного боку, символізуватиме статус судді, а з іншого – забезпечить належний огляд суду всіма іншими учасниками судового засідання. Як доречно наголошують американські колеги у своїй «Книзі судді», «те, що суддя розташовується у центрі кімнати й підноситься над іншими, навіть коли сидить, є символічним визнанням влади, якою суддя наділений. Цим також забезпечено психологічну перевагу тому, хто розпоряджається у залі суду». Що стосується зали судового засідання, то вона має відповідати сучасним вимогам, бути обладнана символами судової влади, щоб усе виглядало солідно і справляло враження на людей, які прийшли до суду, викликало у них повагу до судової влади.⁶⁰

Безперечно, зала судового засідання є одним з атрибутів, що забезпечують сприйняття судового процесу як незалежного та справедливого. У той же час вбачається, що створення належних умов для реалізації своїх прав учасниками судового провадження під час судового засідання (забезпечення належної якості звуку та зображення, надання можливості звертатися до суду, надання можливості представляти суду докази тощо) в дистанційному форматі та забезпечення візуального сприйняття символів судової влади може задовольнити вимоги створення умов поваги до суду, та сприйняття такого процесу як справедливого та незалежного.

Відмітимо, що відповідно до ст. 16 Закону України «Про судоустрій у статус суддів» символами судової влади є державні символи України –

⁶⁰ Денисенко Л., Сироїд О., Фадєєва І., Шаповалова О. Бути суддею. Київ, 2015. 216 с. URL: <http://www.nsj.gov.ua/files/1444391019To%20be%20a%20Judge.pdf> (дата звернення: 20.04.2023)

Державний Герб України і Державний Прапор України. Суддя здійснює правосуддя в мантії та з нагрудним знаком. Видається, що особливо за умови дистанційної участі судді в судовому засіданні вимоги зазначеної статті мають бути забезпечені.

Підсумовуючи вище викладене зазначимо, що екстраординарні умови потребують неординарних рішень. Одним з таких рішень в аспекті забезпечення безперервності правосуддя в кримінальному провадженні є нормативне допущення відправлення суддею правосуддя дистанційно знаходячись у небезпечному місті з використання власних технічних засобів дистанційне провадження.

Водночас такий формат відправлення правосуддя як різновид надзвичайних заходів має бути тимчасовим, достатнім при виниклій небезпеці та супроводжуватися низкою гарантій від свавілля. Тож запровадження дистанційного правосуддя має бути розумним та адекватним, з обов'язковим пріоритетом забезпечення прав людини, особливо права на справедливий суд.

Релевантними до досліджуваного питання є положення Рекомендацій ОБСЄ щодо Особливостей функціонування судів в умовах пандемії Covid-19 відповідно до яких фізична присутність сторін на судових засіданнях повинна залишатися правилом, а застосування процедури дистанційного провадження має становити виняток. Судові органи повинні забезпечити, аби усі слухання проводилися особисто, якщо в інший спосіб не можна гарантувати права на справедливий судовий розгляд. Судді повинні забезпечувати реалізацію права обвинувачених на публічний судовий розгляд та право на справедливий суд під час пандемії, визнаючи, що деякі аспекти права не можуть бути обмежені. Будь-які обмеження мають бути необхідними, пропорційними та законними. Використання цієї нової технології або розширення її застосування на інші сфери потребуватиме певної правової бази. Мають бути забезпечені відповідні технічні рішення та підтримка для всіх залучених сторін, тобто суддів, адвокатів, прокурора, сторін, свідків, перекладачів (за потреби). Зрештою, рішення можуть ухвалюватися в кожному конкретному випадку, але вони повинні базуватися на передбачуваних загальних правилах та враховувати загальний принцип права на справедливий суд. Слід враховувати серйозність потенційного покарання та побажання відповідача.⁶¹

ВИСНОВКИ

Знаходження судді в залі судового засідання під час судового розгляду є хоча й важливим атрибутивним компонентом судочинства, втім не настільки суттєвим, щоб ставити під розумний сумнів дотримання справедливої судової процедури у справі в цілому. В екстраординарних умовах функціонування кримінального судочинства ціннісний баланс має бути переглянуто у бік

⁶¹ Особливості функціонування судів в умовах пандемії COVID-19: базовий посібник. Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. Переклад здійснений за підтримки Координатора проєктів ОБСЄ в Україні. 2020. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/0/483854.pdf> (дата звернення: 15.09.2022)

виправдання здійснення правосуддя з використанням онлайн технології із допущенням певного відступу від процесуальної обрядності.

Можливість відправлення суддею правосуддя у дистанційному режимі знаходячись у безпечному місці з використанням власних технічних засобів є одним з потенційних компромісних інструментів забезпечення доступу до правосуддя в умовах воєнного стану та потребує унормування в законі. Така можливість повинна допускатися у виключних випадках, зумовлених обставинами воєнного стану, або іншими істотними викликами для нації. Перелік таких виключних випадків має бути вичерпним та чітко визначено у законі. Окремим предметом правового врегулювання мають стати супутні процедурні питання, зокрема, щодо особливостей складання та підписання судових рішень, ухвалених суддею в дистанційному форматі.

АНОТАЦІЯ

Здійснення дистанційного судового провадження в кримінальному процесі наразі є одним з проблемних питань правозастосовної практики. Зазначене обумовлюється кількома факторами: по-перше, з початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України така форма відправлення правосуддя стала більш затребуваною; по-друге, у чинному КПК України відсутнє належне унормування здійснення дистанційного провадження (зокрема, на тепер не вирішеним є питання щодо участі особи у судовому засіданні в режимі відеоконференції за допомогою власних технічних засобів, у зв'язку з цим спостерігається різниця судової практики щодо допущення осіб до участі в судовому засіданні за допомогою власних технічних засобів поза межами приміщення суду). Крім того, враховуючи триваючі бойові дії на території України та необхідність безперервності відправлення правосуддя (особливо в кримінальному провадженні) відкритим лишається питання щодо можливості участі судді у судовому засіданні дистанційно. На підставі аналізу національного та іноземного досвіду нами виокремлено переваги (економічні, організаційні, темпоральні, безпекові, підвищення ефективності захисту прав та законних інтересів осіб) та недоліки (загрози щодо дотримання засади гласності і відкритості судового провадження та повного фіксування технічними засобами судового засідання і процесуальних дій; технічні перепони, забезпечення таємниці нарадчої кімнати; встановлення особи, яка бере участь у засіданні дистанційно; виклики щодо забезпечення права на справедливий суд тощо) дистанційної участі судді в кримінальному провадженні. На підставі проведеного дослідження, ми дійшли до висновку, що запровадження дистанційної форми участі судді в кримінальному провадженні в екстраординарних умовах є перспективним напрямом як наукового дослідження так і вдосконалення національного кримінального процесуального законодавства.

Література:

1. Берназюк Ян Мантія, нарада кімната, інші історичні атрибути судочинства: сьогодення та майбутнє. URL: <https://supreme.court.gov.ua/>

userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bern_aziuk_mantle.pdf

2. Відеоконференція у кримінальному провадженні: науково– методичні рекомендації / Цуцкірідзе М.С., Тетерятник Г.К., Бурлака В.В., Мудрецька Г.В., Гайду С.В. та ін. Одеса: Одеський держ. ун-т внутр. справ, 2022. 72 с.

3. Гловюк І.В., Дроздов О.М. Проведення судового засідання у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні: доктринальні та практичні проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2023. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/104.pdf

4. Глушко І., Моїсєєва А. Дистанційне кримінальне провадження під час воєнного стану URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/distancijne-kriminalne-provadžhennya-pid-chas-voeynogo-stanu/>

5. Денисенко Л., Сироїд О., Фадєєва І., Шаповалова О. Бути суддею. Київ, 2015. 216 с. URL: <http://www.nsj.gov.ua/files/1444391019To%20be%20a%20Judge.pdf>

6. Запровадження онлайн-правосуддя в Україні потребує спрощення процесуальних правил URL: <https://radako.com.ua/news/zaprovadzhennya-onlayn-pravosuddya-v-ukrayini-potrebuie-sproshchennya-procesualnih-pravil>

7. Капліна О. В., Туманянц А. Р., Шаренко С. Л. Судочинство у кримінальному провадженні під час пандемії covid-19: міжнародний досвід та вітчизняна практика. Порівняльно-аналітичне право. № 3. 2020. С. 141-167. URL:<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35663/1/>

8. Костянтинівський міжрайонний суд Донецької області URL: <https://ksm.dn.court.gov.ua/sud0527/pres-centr/novini/1271041/>

9. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій URL: <https://minre.gov.ua/>

10. Правосуддя в дистанційному режимі забезпечує право учасників судових засідань на захист від загроз URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1301262/>

11. Приміщення судів України у часи війни: які постраждали найбільше (Судово-юридична газета, 27 вересня 2022) URL: <https://sud.ua/uk/news/photo/250322-primischennya-sudiv-ukrayini-u-chasi-viyni-yaki-postrazhdali-naybilshe-foto>

12. Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану: проект Закону України від 26 квітня 2022 року реєстр. № 7316 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1279852>

13. Оперативний моніторинг: правосуддя в умовах війни: моніторинговий звіт за 2022 р. / ред. к.ю.н. Олійник О.М. Київ: Міністерство юстиції України. Директорат правосуддя та кримінальної юстиції, 2022. 188 с. URL: <https://2022.uba.ua/wp-content/uploads/2022/07/om-pravosuddya-v-umovahvijny.pdf>

14. Особливості функціонування судів в умовах пандемії COVID-19: базовий посібник. Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ.

Переклад здійснений за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні. 2020. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/0/483854.pdf>

15. Рекомендації щодо роботи суддів в умовах воєнного стану: Рішення Ради суддів України від 2 березня 2022 р. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>

16. Свояк Д., Потапенко А. Чому в Україні «Електронний суд» ніяк не стане реальністю. Закон і Бізнес. – 2022.05.04. URL: https://zib.com.ua/ua/151108-chomu_v_ukraini_elektronniy_sud_niyak_ne_stane_realnistyu_po.html

17. Славицька А. Коли кількість не означає якість: скільки ще змін витримає КПК? Закон і бізнес. URL: <https://zib.com.ua/ua/152163.html>

18. Філяніна Л.А. Практика європейського суду з прав людини щодо виняткових обставин відступати від зобов'язань передбачених конвенцією// Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права: матеріали круглого столу (м. Дніпро, 24 листоп. 2017 р.); уклад.: д-р юрид. наук, доц. А.М. Кучук; канд. юрид. наук, доц. О.О. Орлова. – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 100 с.

19. Цветкова К. Які суди зміни підсудність на час воєнного стану?. GOLAW. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/yaki-sudi-zminili-pidsudnist-na-chas-voennogo-stanu/>

20. Чому Україна наполегливо не переходить на дистанційне правосуддя? URL: <https://zn.ua/ukr/internal/chomu-ukrajina-napolehlivo-ne-perekhodit-na-distantsijne-pravosuddja.html>

21. Шаренко С.Л. Щодо актуальності діяльності суду під час воєнного стану. *Цифрова трансформація кримінального провадження в умовах воєнного стану* : матеріали круглого столу, присвяч. Всеукр. тижню права (м. Харків, 23 груд. 2022 р.) : електрон. наук. вид. / [редкол.: Н. В. Глинська (голов. ред.), Д. І. Клепка, А. А. Барабаш] ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Від. дослідж. проблем крим. проц. та судоустрою. – Харків : Право, 2022. С. 33-35

22. Alicia Bannon & Janna Adelstein, The Impact of Video Proceedings on Fairness and Access to Justice in Court 9, BRENNAN CTR. JUST. (2020) URL: <https://www.brennancenter.org/sites/default/files/2020-09/The%20Impact%20of%20Video%20Proceedings%20on%20Fairness%20and%20Access%20to%20Justice%20in%20Court.pdf>

23. Anne Bowen Poulin, Criminal Justice and Videoconferencing Technology: The Remote Defendant, 78 TUL. L. REV. (2004). Pp. 1098–1101

24. Ažubalytė R., Titko I. Remote criminal trial–fair trial? *International Comparative Jurisprudence*. 2022. Т. 8. №. 2. URL: <https://ojs.mruni.eu/ojs/international-comparative-jurisprudence/article/view/7416/5635>

25. Camille Gourdet et al., Court Appearances in Criminal Proceedings Through Telepresence: Identifying Research and Practice Needs to Preserve Fairness While Leveraging New Technology, RAND CORP., at 3 (2020) URL: <https://doi.org/10.7249/RR3222>

26. Citizens' Econ. Efficiency Comm'n, Video Arraignment 2.0: Streaming Justice. 10. 2019 URL: http://eec.lacounty.gov/Portals/EEC/Reports/202_0619VideoArraignmentReport.pdf

27. Courts' Realized Savings Through Video Conferencing (illustration), in Video Conferencing Survey, NAT'L CTR. FOR STATE CTS. (2010) URL: https://www.ncsc.org/__data/assets/image/0019/16732/q48-png.png

28. Ilze Tralmaka Defence Rights in Remote Justice Procedures. URL: <https://www.unodc.org/dohadeclaration/en/news/2020/06/defence-rights-in-remote-justice-procedures.html>

29. Jenia I. Turner. Remote Criminal Justice. 53 TEX. TECH L. REV. 197 2021 URL: https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1829&context=law_faculty

30. Moss B. Courts continue to embrace remote proceedings. Tomson Reuters. 30 November 2022. URL: <https://www.thomsonreuters.com/en-us/posts/news-and-media/courts-remote-proceedings/>

31. Remote Criminal Court Proceedings During COVID-19. URL: <https://www.justia.com/covid-19/impact-of-covid-19-on-criminal-cases/remote-criminal-court-proceedings-during-covid-19/>

Information about the authors:

Glynska Nataliia Valeriivna,

Doctor of Law, Senior Research Fellow,

Head of the Department of Criminal Procedure and Judiciary Research
Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems
of the National Academy of the Law Sciences of Ukraine
49, Pushkinska str., Kharkiv, 61002, Ukraine

Klepka Daria Ihorivna,

Candidate of Law Sciences,

Senior Scientific Researcher

at the Department of Criminal Procedure
and Judiciary Research of Academician Stashis Scientific Research Institute
for the Study of Crime Problems
of the National Academy of the Law Sciences of Ukraine
49, Pushkinska str., Kharkiv, 61002, Ukraine